

Vicent Baydal Sala

ELS ORÍGENS DE LA REVOLTA DE LA UNIÓ AL REGNE DE VALÈNCIA

(1330-1348)

PUV
UNIVERSITAT
DE VALÈNCIA

ELS ORÍGENS
DE LA REVOLTA DE LA UNIÓ
AL REGNE DE VALÈNCIA
(1330-1348)

ELS ORÍGENS
DE LA REVOLTA DE LA UNIÓ
AL REGNE DE VALÈNCIA
(1330-1348)

Vicent Baydal Sala

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Aquesta obra ha obtingut el XXVIII Premi Ferran Soldevila de Biografia, Memòries i Estudis Històrics (2011), convocat per la Fundació Congrés de Cultura Catalana amb el suport i la col·laboració del Museu d'Història de Catalunya, de Publicacions de la Universitat de València i de la revista *L'Avenç*. El jurat va estar integrat per Agustí Alcoberro, Antoni Furió, Sebastià Serra, Josep Fontana i Josep M. Salrach.

Aquesta publicació no pot ser reproduïda, ni totalment ni parcialment, ni enregistrada en, o transmesa per, un sistema de recuperació d'informació, en cap forma ni per cap mitjà, sia fotomecànic, fotoquímic, electrònic, per fotocòpia o per qualsevol altre, sense el permís previ de l'editorial.

© Vicent Baydal Sala, 2013

© D'aquesta edició: Universitat de València, 2013

Publicacions de la Universitat de València

<http://puv.uv.es>

publicacions@uv.es

Disseny de l'interior i maquetació: Inmaculada Mesa

Correcció: Pau Viciano

Il·lustració de la coberta: *Rei d'Aragó, Grand Armonial équestre de la Toison d'Or*,

c. 1435. Bibliothèque de l'Arsenal (París)

Disseny de la coberta: Celso Hernández de la Figuera

ISBN: 978-84-370-9329-1

Edició digital

ÍNDEX

Sigles i abreviatures

Llista de mapes

Llista de taules

INTRODUCCIÓ

ALFONS EL BENIGNE: UN MALESTAR CREIXENT (1330-1336)

1. El donatiu contra els nassarites i les donacions a la reina Elionor
 - 1.1 Els col·loquis de 1330 i 1331
 - 1.2 Els fets de Vinatea (desembre 1331-gener 1332)
2. Les campanyes contra els genovesos
 - 2.1 Les armades i els col·loquis de 1332
 - 2.2 L'armada i els col·loquis de 1332-1333
3. La fi del regnat
 - 3.1 Les liquidacions de l'armada de 1332 i del donatiu de 1330-1334
 - 3.2 Fams, bandositats, alienacions, guerres, imposicions i deute

PERE EL CERIMONIÓS: DE L'ENTESA A LA REBEL·LIÓ (1336-1348)

1. L'accessió al tron
 - 1.1 Una entronització mai assajada
 - 1.2 La revocació de les donacions a la reina Elionor
2. La guerra de l'Estret i la presa de la Corona de Mallorca

- 2.1 Les innovacions fiscals de Pere el Cerimoniós
- 2.2 El donatiu del parlament valencià de 1340
- 2.3 Les campanyes de Mallorca i el Rosselló
- 3. L'esclat del malestar
 - 3.1 La intensitat de les guerres, l'escalada del deute municipal i les alienacions del patrimoni reial
 - 3.2 L'armada de 1346 i els precedents immediats de la Unió
 - 3.3 Una revolta contra els abusos reials dirigida per la ciutat de València

CONCLUSIONS

BIBLIOGRAFIA

APÈNDIX DOCUMENTAL

Normes de transcripció
Documents

SIGLES I ABREVIAT URES

Referències arxivístiques

ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó
AMV	Arxiu Municipal de València
ARV	Arxiu del Regne de València
C	Cancelleria
MC	Manuals de Consells
MR	Mestre Racional
RP	Reial Patrimoni

Abreviatures

cap.	capítol, capítols
cit.	citat
dir.	director
doc.	document, documents
ed.	edició / editor
f.	foli, folis
num.	número, números
reg.	registre, registres
rúbr.	rúbrica
vol.	volum

Unitats monetàries

d.	diners barcelonesos o reials valencians
----	---

(equivalents)

- d. diners jaquesos
- j. lliures
- ll. j. lliures jaqueses
- s. sous barcelonesos o reials valencians (equivalents)
- s. j. sous jaquesos

LLISTA DE MAPES*

Mapa 1. Evolució senyorial del regne de València (1248-1370)

Mapa 2. Donacions a la reina Elionor i els infants Ferran i Joan al regne de València entre 1329 i 1335

Mapa 3. Alienacions del patrimoni reial al regne de València entre 1319 i 1329

Mapa 4. Donacions a la reina Elionor i els infants Ferran i Joan a la Corona d'Aragó entre 1329 i 1335

Mapa 5. Senyorijs dels infants Ferran i Joan a partir de 1340

Mapa 6. Nuclis que donaven suport a la Unió (1347-1348)

* Agraïsc a l'historiador Ferran Esquilache l'ajut en la confecció de tots aquests mapes.

LLISTA DE TAULES

- Taula 1. Tarifes de les impositcions sobre els blats i les carns establertes al regne de València en 1330
- Taula 2. Pagaments i deduccions reials del primer any del donatiu de les Corts de 1329-1330
- Taula 3. Assignacions i previsions sobre el segon i el tercer any del donatiu de les Corts de 1329-1330
- Taula 4. Tarifes de les impositcions sobre la compravenda de mercaderies establertes a València en 1333
- Taula 5. Tarifes de les impositcions sobre el tràfic marítim establertes a València en 1333
- Taula 6. Peticions de quèstia i redempció d'exèrcit entre 1311 i 1329 al conjunt de 15 viles que romanien en el patrimoni reial en 1332
- Taula 7. Comparació entre la quèstia de les viles reials valencianes en 1330 i les quantitats recaptades mitjançant impositcions indirectes en 1331-1332
- Taula 8. Retiment de comptes dels administradors de les impositcions del donatiu de Corts de 1329-1330 (juliol de 1332 - febrer de 1333)
- Taula 9. Coronatges i maridatges demanats a les viles reials valencianes entre 1336 i 1349
- Taula 10. Contribució de les viles reials valencianes a les quèsties, les impositcions de 1331-1332 i el subsidi de 1338
- Taula 11. Tarifes de les impositcions de l'almoïna valenciana de 1340-1343
- Taula 12. Tarifes de les impositcions sobre el tràfic marítim de l'almoïna valenciana de 1340-1343

- Taula 13. Tarifes de les impositcions sobre el consum i la compravenda de mercaderies de la ciutat de València per al subsidi de 1343-1345
- Taula 14. Tarifes de les impositcions sobre el tràfic marítim de la ciutat de València per al subsidi de 1343-1345
- Taula 15. Contribució de les viles reials valencianes a les quèsties, les impositcions de 1331-1332, els subsidis de 1338 i 1339 i el subsidi de 1343-1345
- Taula 16. Motivacions de les peticions fiscals realitzades pels monarques al regne de València entre 1309 i 1347
- Taula 17. Tarifes de les impositcions municipals establertes a la ciutat de València en 1343

INTRODUCCIÓ

Pocs monarques medievals exerciren un poder tan gran sobre un territori com Jaume I sobre el regne de València al llarg de les dècades centrals del segle XIII. No debades, ell mateix encapçalà la conquesta de les terres islàmiques que el conformaren i el creà *ex nihilo* en promulgar, cap a 1238, els Furs de València, un ordenament jurídic que havia de regir un espai polític nou, clarament delimitat per unes fronteres establertes en aquest mateix codi legal.¹ Així, el rei era possessor directe de més de la meitat del regne, segons es pot observar al mapa 1 (vegeu la p. 15), i tenia sota el seu domini els principals nuclis de la xarxa urbana o semiurbana que vertebrà el país: Morella, Peníscola, Borriana, Castelló de la Plana, Sogorb, Ademús, Alpont, Castellfabib, Morvedre, Lliria, Cullera, Alzira, Corbera, Gandia, Xàtiva, Dénia, Pego, Ontinyent, Cocentaina, Alcoi, Penàguila, Castalla, Biar, Xixona, etc. I, sobretot, València, l'urbs més gran i potent de totes, amb molta diferència, i conseqüentment l'única que rebia la consideració honorífica de ciutat en aquell nou regne cristià que començava aleshores.

Així les coses, la preeminència inicial de la monarquia i de l'estament reial al territori valencià fou aclaparadora. Fins al punt que en 1261 Jaume I intenta que els Furs de València, un ordenament que afavoria clarament el poder del rei i de les seues universitats, foren declarats com a llei exclusiva i única del regne. Tanmateix, la major part dels nobles i els cavallers que havien rebut heretats a terres valencianes es negaren frontalment a aquesta decisió, bàsicament els d'origen aragonès, puix havien anat poblant els seus senyories mitjançant els Furs d'Aragó, molt més

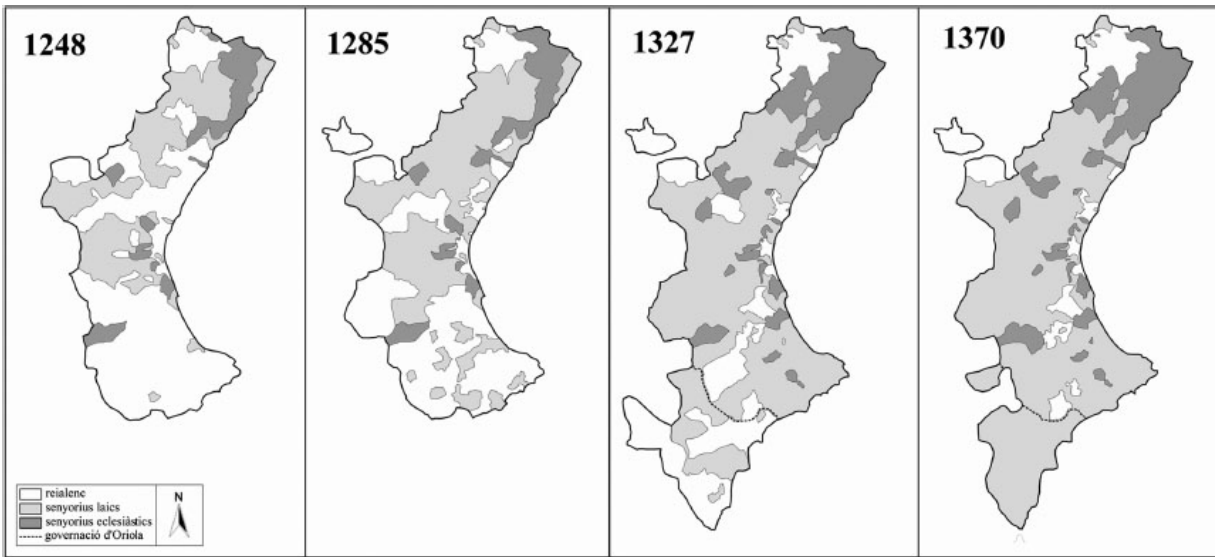
beneficiosos per als seus interessos. Es tractava, doncs, d'una lluita de poders, atès que les lleis aragoneses garantien una sèrie de prerrogatives als senyors que les aplicaven, com ara el control de les causes judicials, de les exaccions, dels monopolis o dels recursos naturals dels seus dominis, mentre que els furs valencians, per contra, declaraven públics tots aquells elements, amb el consegüent traspàs de la sobirania per al monarca i els seus oficials, instal·lats als nuclis reials. I aquell no era un problema menor, ja que vora la meitat de la part nord del regne havia estat poblada a fur aragonès i la majoria de l'estament nobiliari era d'aquell mateix origen. De fet, aquesta fou la principal qüestió que vehiculà per complet les relacions de poder al regne de València a partir d'aleshores i durant vora setanta anys.

Per exemple, a les Corts de 1271 Jaume I féu un darrer intent per incorporar la noblesa aragonesa als Furs de València, però els seus membres s'hi tornaren a negar de forma general. I, en consonància amb això, quan es produí la revolta de la Unió al regne d'Aragó el 1283, en època de Pere el Gran, els rebel·lats integraren en les seues reivindicacions les dels seus paisans heretats al territori valencià, exigint que els furs aragonesos foren completament reconeguts com a vigents i vàlids dins de les fronteres del regne de València. El monarca, llavors, cercà el suport dels nuclis reials, que s'organitzaren en una fraternitat per defensar l'ordenament foral valencià encetant un període de profunda tensió que arribà, fins i tot, a l'enfrontament militar amb els nobles i les ciutats aragoneses al llarg de 1287. La disputa es resolgué provisionalment amb sengles ordres d'Alfons el Liberal i Jaume II en 1290 i 1291 mitjançant les quals, sense revocar la teòrica observança exclusiva dels Furs de València, es reconeixia la validesa de les lleis aragoneses en tots aquells senyorius on s'hi empraven.

Amb tot, la confrontació entre l'estament nobiliari i l'estament reial no finalitzà, atés que, a totes llums, aquella era una situació eventual. Per això, durant molt de temps no endegaren cap acció comuna, sinó tot el contrari, com demostra la forma de recaptació del donatiu de les Corts de 1301-1302, que realitzaren nobles i universitats per separat –mentre que a Catalunya o Aragó les Corts coetànies ja concedien donatius generals gestionats conjuntament pels tres estaments. Igualment, en 1315 ambdós estaments estigueren a punt d'arribar a les armes, després que els nuclis reials, amb el suport de Jaume II, establissen impostos indirectes en els mercats urbans per tal d'organitzar un estol en servei del monarca, sense el consentiment dels nobles, que es veien afectats per aquella fiscalitat. Però com etzibaren aleshores els jurats de València al líder de la noblesa d'origen aragonès, el baró de Xèrica, el problema no era exclusivament tributari, sinó que tenia el seu veritable origen en la qüestió foral: *lo dit noble ne la major partida dels altres nobles, cavallers e infançons no sien ne vullen ésser ab les dites universsitats en un fur, ço és, en fur de València*.² Tot plegat, més de mig segle i quatre reis després de l'inici del conflicte, encara no s'havia arribat a una solució satisfactòria i l'enfrontament entre uns i altres continuava latent i patent.

MAPA 1

*Evolució senyorial del regne de València (1248-1370)**

* Font: E. Guinot, «La creació de les senyories en una societat feudal de frontera: el regne de València (segles XIII-XIV)», *Revista d'història medieval*, 8 (1997), pp. 79-108.

És per això que en 1321 Jaume II reuní a les parts interessades en una sèrie de col·loquis que tingueren lloc a la ciutat de València *ratione diversitatis fororum*, però que finalment, després de diversos mesos de sessions, no obtingueren cap resultat tangible. Així doncs, encara cinc anys després, en 1326, els estaments valencians s'aplegaren per a discutir llargament sobre la matèria, arribant en aquesta ocasió a unes concordances que havien de presentar posteriorment al rei. Tanmateix, la mort de Jaume II molt poc després deixà la qüestió sense resolució i s'hagué d'esperar a què el seu successor, Alfons el Benigne, promulgés una decisió definitiva en el context de les seues primeres Corts valencianes de 1329-1330. La determinació presa pel monarca tractà de comptar amb l'aprovació de tots, tant dels dirigents de la noblesa com de les universitats reials, per la qual cosa quedà a mig camí entre les peticions d'uns i altres: els Furs d'Aragó foren eradicats del regne, però, alhora, els senyors reberen una part important de la jurisdicció dels seus dominis, això és, la civil i part de la criminal –excepte en el cas de les penes més greus. Per tant, en certa manera el Benigne certificà el

compartiment del poder amb els senyors laics i eclesiàstics, bo i renunciant a les aspiracions completament hegemòniques del seu besavi Jaume I, puix, de fet, aquesta havia estat també l'evolució territorial del país al llarg del temps (vegeu el mapa 1 a la p. 15).

En qualsevol cas, també s'ha de destacar, com encara no ho ha fet suficientment la historiografia, que la unió foral produïda en 1329-1330 representà tota una fita en la història valenciana, ja que desencallà una disputa que fins llavors havia condicionat per complet les relacions polítiques del regne. Després de dècades i dècades de lluites s'arribà a un gran acord sobre el conflicte que havia enfrontat la majoria de nobles i cavallers, partidaris de l'aplicació dels Furs d'Aragó, amb el monarca i la major part dels nuclis reials, defensors de l'observança exclusiva dels Furs de València. Així, les universitats, sempre encapçalades per la ciutat de València, aconseguiren l'eliminació de les lleis aragoneses, el que havia estat el seu objectiu principal des de temps de Jaume I. Aquest nou panorama, a més, obria la porta a la integració política del regne i a una cooperació entre els diversos estaments que havia resultat molt complicada fins aleshores. Tanmateix, a penes tres lustres i mig després d'aquell esdeveniment cabdal, els mateixos dirigents valentins -de la ciutat de València- impulsaren un alçament militar contra el monarca. Com i per què, doncs, es produí aquell canvi de rumb sobtat? Hi podem trobar una ràpida resposta en les paraules que els missatgers de la capital exposaren davant de les Corts d'Aragó en 1347, en donar-hi notícia de la constitució legal d'una Unió que havia de defensar els furs i els privilegis del regne de València:

Foren dits et recomptats en presència de tota la dita Cort al dit senyor rey molts e diverses torts, prejudicis e greuges, los quals per ell e per sos officials e Consell

eren estats feyts a la ciutat e regne de València, dels quals li'n foren declarats molts, e en special la determenació que ell havia feta de la infanta na Constança, hoc encara de ço que ell havia haüt e treyt de la ciutat e regne de València del temps a ençà que ell regna.³

En aquest sentit, a banda de la declaració successòria de la infanta Constança –una dona, en contra de la tradició catalanoaragonesa–, els principals *torts*, *prejudicis* e *greuges* que denunciaven responien, d'una banda, a actuacions contraforals de l'administració reial, entre les quals destacaven nombrosos incompliments de les garanties judicials, i, d'una altra banda, a les diverses guerres mediterrànies dutes a terme pel Cerimoniós, que, com veurem, ocasionaren la incessant venda de patrimoni reial, l'escalada del deute municipal i l'increment de les exaccions fiscals. Aquells abusos, nogensmenys, no eren exclusius del seu regnat, sinó que una bona part havia començat el seu camí ascendent en època d'Alfons el Benigne, com també explicarem. No debades, l'organització de campanyes militars de forma continuada, superposades amb problemes d'abastament frumentari i la multiplicació dels subsidis demanats per la monarquia, s'iniciaren tot just després de la unió foral. En aquest sentit, cal tenir en compte que evidentment també els reis anteriors havien endegat nombroses guerres i havien requerit auxilis econòmics vinculats a elles, però la cadència no havia estat tan constant ni intensa com en els anys immediatament posteriors a 1330. És a dir, que els problemes experimentats a partir de llavors formaren un continuum que estigué a la base de l'esclat final de la revolta de la Unió en 1347. I és per això que ací tractarem tots aquells fets de forma conjunta, per tal d'aportar una nova perspectiva als orígens de la rebel·lió.

En relació amb això, cal advertir que en la dècada de 1980 ja es realitzà una profunda investigació sobre la Unió valenciana, la magnífica tesi doctoral de Mateu Rodrigo, que, desafortunadament, roman inèdita.⁴ En tot cas, malgrat que hi dedicà els primers capítols a les causes remotes del conflicte, des de la dècada de 1330, ho féu de manera breu i, sobretot, centrant-se en la documentació procedent de l'Arxiu Municipal de València. Així les coses, prioritzà els motius immediats de l'alçament, a partir de 1344, per a l'estudi dels quals emprà, igualment, la informació local disponible. No debades, la seua consulta d'altres fons, com els de la cancelleria reial aragonesa o els conservats a la Real Academia de Historia, estigué fonamentalment destinada a exposar amb detall els fets de la revolta, entre 1347 i 1348, i analitzar la seua naturalesa. En conseqüència, el que pretenem fer ací és examinar amb detall el període anterior a la Unió, des de les Corts de 1329-1330, amb les nombroses dades que es poden extraure de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. De fet, com veurem, hi hagué tot un rerefons que emmarcà l'esclat del malestar social: noves formes de tributació, la presència permanent de la guerra, l'increment de la pressió fiscal, el continu afebliment del patrimoni reial, les actuacions arbitràries dels monarques o l'incompliment sistemàtic de l'ordenament foral i de les peticions realitzades per l'estament reial.

Per tant, ens centrarem a abordar tots aquests elements mitjançant l'estudi de les guerres endegades pels reis, dels subsidis demanats en conseqüència, de les negociacions parlamentàries que hi tingueren lloc i de les relacions de poder entre els estaments i la monarquia. En aquest sentit, les aportacions ací realitzades aniran més enllà de la simple explicació dels orígens de la revolta unionista, ja que molts dels afers analitzats constitueixen, per si sols, importants processos polítics o fiscals desconeguts fins el moment. És

per això que ens detindrem a explicar amb minuciositat tots i cadascun dels donatius, les assemblees i els conflictes principals que es produïren durant aquell període, gràcies a les moltes dades inèdites que hem pogut localitzar al llarg de la present investigació. En aquest sentit, cal indicar que els arxius consultats han estat tres: l'Arxiu Municipal de València, on hem buidat les informacions dels Manuals de Consells i els Privilegis reials de l'època, l'Arxiu del Regne de València, d'on han estat útils els Pergamins de la vila d'Alpont, i l'Arxiu de la Corona d'Aragó, d'on provenen majoritàriament la resta d'aportacions ací realitzades.

En concret, hem acudit a les sèries de la cancelleria reial on es conserven les dades relatives a les guerres, els subsidis i les assemblees que hem estudiat, com ara les *Exercitum et Curiarum*, on hi ha les convocatòries de Corts, *Viagio Granate, Peccunie seu Armate, Guerrae sarracenorum i Marioricarum*, sobre els conflictes amb els nassarites, genovesos, marínides i mallorquins entre 1330 i 1344, *Demandarum i Graciarum*, on es poden trobar els capítols dels auxilis econòmics oferts per a aquelles campanyes, o d'altres per a qüestions puntuals, segons explicarem en els apartats corresponents. A més a més, també hem buidat un fons totalment inexplorat fins el moment per part de la historiografia valenciana, el de Legislació, atesa la seua pertinença a la secció de *Varia*, on roman sense cap mena d'organització. Es tracta d'un conjunt de plecs de negociacions dutes a terme entre els monarques i els estaments en el marc de les Corts i els parlaments celebrats durant el segle XIV. I per al període que ací abordem hi ha fins a 13 d'aquests plecs, relatius a reunions desconegudes fins ara, que, juntament amb les altres conegudes – que també analitzarem –, vehicularen les relacions politicofiscals del moment. En relació amb açò, per tal de conèixer més a fons aquestes negociacions, també hem consultat, d'una banda, els llibres d'albarans del mestre racional, l'oficial encarregat de supervisar la

comptabilitat general de la Corona, i, d'una altra banda, les lleis aprovades en aquelles reunions, recollides a les compilacions de furs i privilegis de la ciutat i regne de València, que hem analitzat detalladament.

Així, amb les informacions localitzades, hem seguit un criteri cronològic per tal de reunir-les i exposar-les, de forma que el treball únicament compta amb dos capítols centrals, un dedicat als sis darrers anys d'Alfons el Benigne, de 1330 a 1336, i un altre sobre els dotze primers de Pere el Cerimoniós, de 1336 a 1348. Com veurem, el primer període estigué marcat pel malestar creixent produït per les donacions realitzades pel monarca a la reina Elionor i l'infant Ferran, l'esclat de les primeres fams i l'inici de l'espiral de guerres, deute i imposicions, que caracteritzà el període posterior fins a l'esclat de la revolta. D'aquesta manera, tot i que inicialment el Cerimoniós revocà les donacions esmentades, la resta d'afers, incloses unes altres alienacions reials, continuaren *in crescendo*, a causa de les noves guerres impulsades pel monarca, tant a l'estret de Gibraltar com als dominis de la Corona mallorquina. Tot plegat, a banda de palesar l'increment de l'esmentat malestar, tractarem de centrar-nos en aquells aspectes que no han estat examinats a fons per la historiografia. Per exemple, parlarem amb deteniment de la defensa de la integritat del reialenc protagonitzada pels dirigents de la capital valenciana, de l'evolució dels diversos subsidis concedits als monarques i de les peticions realitzades pels estaments en les reunions parlamentàries que tingueren lloc durant aquest període. D'aquesta forma, com veurem, les dificultats experimentades pel braç reial, acabaren ocasionant la revolta de 1347, encapçalada pels seus dirigents, especialment els de la ciutat de València.

Finalment, en relació amb tots els aspectes analitzats, també hem decidit incloure un annex amb els principals capítols de peticions i d'ofertes realitzades a la monarquia, que, malgrat la seua extensa llargària, únicament conté 28

documents –la meitat dels quals, els que procedeixen del fons de Legislació de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, han estat actualment retirats de consulta pel seu mal estat de conservació. Tot plegat, són una bona mostra de la intensitat de les negociacions dutes a terme en aquella breu etapa, les quals no només són útils per a il·lustrar les tensions que desembocaren en el 20 vicent baydal sala conflicte civil esmentat, sinó que, a més a més, són cabdals per a comprendre l'evolució fiscal i política del regne de València en el llarg termini. És per això que hem adjuntat aquest apèndix, puix l'anàlisi dels seus documents és susceptible de ser aprofundida per altres investigadors. Abans, però, abordarem el període al qual corresponen, des de 1330 fins a la revolta de la Unió, a través de la seua combinació amb moltes altres dades procedents de les fonts arxivístiques esmentades i també d'altres literàries, com les cròniques reials o els annals de Zurita. Som-hi, doncs.

¹ Sobre els Furs de València i el conflicte foral valencianoaragonès que explicarem sumàriament a continuació, vegeu: S. Romeu, «Los Fueros de Valencia y los Fueros de Aragón: jurisdicción alfonsina», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 42 (1972), pp. 75-115; P. López Elum, *Los orígenes de los Furs en Valencia y las Cortes en el siglo XIII*, València, 2001; V. Baydal, *Els fonaments del pactisme valencià. Sistemes fiscals, relacions de poder i identitat col·lectiva (c. 1250-c. 1365)*, tesi doctoral, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2011.

² ACA, C, Processos en Quart, 1315 C, f. 6r.

³ ACA, C, Reial Audiència, Processos, Lligall 130-3, ff. 60v-64r, transcrit per M. Rodrigo, *La Unión de Valencia (1347-1348). Una revuelta ciudadana contra el autoritarismo real*, Tesi doctoral, València, 1987, vol. 2, doc. 83 (27-VIII-1347).

⁴ M. Rodrigo, *La Unión de Valencia (1347-1348)*..., cit. L'autor únicament va publicar un estudi previ, sobre la composició social dels revoltats: «La Unión de Valencia y sus protagonistas », *Ligarzas*, 7 (1975), pp. 133-166.

ALFONS EL BENIGNE: UN MALESTAR CREIXENT (1330-1336)

La perseguida unió foral valenciana que cristal·litzà en les Corts de 1329-1330 ja anà acompanyada de diverses dificultats per a l'estament reial: d'una banda, es concedí a canvi d'un donatiu contra els musulmans granadins que instaurà a tot el regne una nova forma de tributació indirecta sobre els productes de consum, i, d'una altra banda, es produí paral·lelament a l'alienació de les principals viles del reialenc, que foren donades a la reina Elionor de Castella, consort d'Alfons el Benigne. És per això que aquests seran els dos principals temes que tractarem en el primer apartat d'aquest capítol, bo i centrant-nos en totes aquelles qüestions inèdites o desconegudes fins el moment, com ara els col·loquis de 1330 i 1331 o el motí encapçalat per Francesc de Vinatea, per al qual donarem una nova perspectiva a partir de la recerca arxivística realitzada. A continuació, en el segon apartat analitzarem el desviament d'aquell donatiu promès en Corts vers un altre objectiu militar, contra els genovesos entre 1332 i 1333, el que provocà tota una sèrie de reunions parlamentàries, saldades amb notables transformacions polítiques i fiscals. Finalment, en el tercer apartat abordarem la resta del regnat, entre 1334 i 1336, que es caracteritzà per la inactivitat bèl·lica de la monarquia i la situació convulsa - causada per les fams i la pressió fiscal- del regne de València. Així les coses, amb el rerefons que hem comentat en la introducció -de l'inici d'una sèrie de problemes que acabaren desembocant en la revolta de la Unió- tractarem

d'analitzar, d'un costat, les particulars relacions de poder desenvolupades entre els estaments valencians i el monarca tot just després de la unió foral, i, d'un altre costat, l'evolució canviant del donatiu de Corts esmentat, en funció de la diversa conjuntura militar.

1. EL DONATIU CONTRA ELS NASSARITES I LES DONACIONS A LA REINA ELIONOR

La tornadissa evolució de la croada contra l'emirat de Granada, pactada amb Alfons XI de Castella en febrer de 1329 i finalment esdevinguda en guerra conjunta contra nassarites i genovesos, fou analitzada amb detall per Manuel Sánchez Martínez, qui dedicà la seua tesi doctoral a estudiar els ressorts militars, diplomàtics i fiscals posats en marxa per Alfons el Benigne al conjunt de la Corona entre 1330 i 1334. En concret, procedí a realitzar un buidatge sistemàtic de determinades sèries de registres de la cancelleria reial d'aquell període, com ara les *Comune*, *Curie*, *Sigilli Secreti*, *Legacionum*, *Secretorum*, *Graciarum*, *Subsidiorum*, *Solucionum*, *Viagio Granate*, *Armate*, Pergamins i Cartes reials, a més dels llibres d'albarans disponibles del mestre racional.¹ Per tant, en compte d'anar repetint els fets que aquest autor reconstruí amb minuciositat, els resumirem ara de forma molt sintètica, per tal d'inserir posteriorment les dades que hi hem pogut aportar, malgrat que més tard haguem de recordar-los en algun moment determinat. En aquest sentit, els esdeveniments que tingueren lloc des que Alfons el Benigne prengué solemnement la creu el 7 de juny de 1330 per anar a la croada es poden dividir, a grans trets, en tres etapes principals: la primera, protagonitzada pel preparatiu de la campanya contra els nassarites que havia de començar en la primavera de 1331, la segona, per l'entrada en la guerra

dels genovesos i l'organització d'una armada contra ells en 1332, i la tercera, per l'enviament d'un estol a l'estret de Gibraltar en 1333 per lluitar contra tots dos enemics i els marínides. Finalment, després d'aquesta darrera campanya, la pau arribaria factualment a la fi d'aquell mateix any.

Així, en primer lloc, després que el rei de Castella hagués realitzat un primer atac contra el territori granadí en estiu de 1330, el seu homòleg aragonès preparà la seua pròpia anada per tal d'atacar-lo de forma conjunta a partir de la primavera de 1331. En conseqüència, a finals d'octubre es desplaçà a València amb l'objectiu d'organitzar l'expedició, que havia de comptar amb el suport dels habitants del regne de Múrcia. D'aquesta manera, els preparatius de guerra anaren creixent en intensitat al llarg dels mesos següents fins que, pel gener de 1331, arribaren els rumors d'una pau immediata entre castellans i nassarites, que impedia a la pràctica la realització de l'atac aragonès. De fet, a finals de febrer es confirmà per complet la signatura d'una treva entre Alfons XI i Muḥammad IV, de manera que el Benigne hagué de sobreseure la posada en marxa del seu exèrcit. Així les coses, a mitjan abril el monarca partí cap a Tortosa, on convocà les Corts catalanes, celebrades entre agost i setembre per tal de decidir davant la nova situació i el desig d'incorporar-se a la croada que els reis de França i Anglaterra havien manifestat recentment. Tanmateix, la negativa castellana a oferir ara cap mena de suport en el regne de Múrcia i el saqueig nassarita de la vila de Guardamar tallaren de soca-rel qualsevol pas endavant, puix el monarca hagué de desplaçar-se ràpidament a la capital valenciana amb la finalitat de defensar la frontera meridional.

Amb tot, malgrat els continus rumors i certes incursions, a les darreries de 1331 s'anà apaivagant el perill musulmà, de forma que al començament de 1332 Alfons el Benigne acceptà un ajornament de la croada fins a la primavera de l'any següent –com li havia proposat el monarca castellà– i

decidí organitzar un estol contra els genovesos, que representaven un altre front obert, en plena connivència amb els granadins. Ja en estiu de 1331, 40 galeres armades –pel seu compte– per les ciutats de Barcelona i Mallorca havien atacat directament el territori de Gènova i ara, des de finals d'aquell mateix any, l'enfrontament amb els genovesos rebé l'atenció del rei, qui començà a organitzar un estol conjunt català, valencià i balear, inicialment de 60 galeres a parts iguals. Amb tot, la represa dels atacs nassarites a la frontera meridional valenciana, bo i assetjant Elx, obligà al rei a desplaçar-s'hi en persona durant abril i maig de 1332 per tal de guarnir la zona. En acabar aquells treballs, tornà a la ciutat de València, on rebaixà l'armament de 20 galeres al nombre de 10 i, finalment, l'estol conjunt defensà les mars de la Corona entre setembre i novembre, després que una armada genovesa s'hagués dedicat a saquejar-ne diversos llocs del litoral.

Així, sense cessar les hostilitats entre uns i altres, s'arribà al tercer gran moment de la confrontació. El Benigne romangué a la capital valenciana i en febrer de 1333 acordà un augment de les impositcions del donatiu vigent des de tres anys abans, amb l'objectiu d'armar 20 galeres, com haurien de fer també Barcelona i Mallorca. Novament, però, es decidí reduir la xifra a una desena amb posterioritat, i pel mes de maig aquest nombre aproximat eixia dels ports respectius per tal d'anar a l'estret de Gibraltar, on les esquadres castellanes i portugueses s'enfrontaven a les genoveses, nassarites i marínides. Tanmateix, únicament s'hi dirigiren les galeres barcelonines i mallorquines, puix les valentines desviaren la ruta cap a Sardenya i Sicília amb l'objectiu d'aconseguir l'aprovisionament de blat que aquell any, *lo mal any primer*, era precoçment escàs al regne de València. Aquell mateix estiu, a més a més, el rei tornà a reunir les Corts catalanes, que en aquest cas concediren una ajuda biennal per a la guerra *cum ianuensibus et sarracenis*, que es recaptaria a

les viles-mercat de Catalunya a través d'imposicions. Amb tot, havent regressat les respectives armades cap al mes de setembre, els diversos preparatius i enfrontaments bèl·lics no es tornaren a produir, en tant que, d'una banda, aquell estiu morí Muḥammad IV i començà a negociar-se la pau amb Granada, i, d'una altra banda, la pau amb Gènova es posà en mans del pontífex, bo i cessant-ne la guerra oberta.²

Tot plegat, aquestes seran les tres etapes en les quals enquadrem l'anàlisi de la informació relativa a l'evolució del donatiu valencià en vigor durant aquest període i a les negociacions polítiques entre el monarca i els estaments ocasionades per aquelles diverses campanyes. En aquest sentit, la documentació que hem tractat ací procedeix fonamentalment del fons de Legislació i la sèrie *Graciarum* de la cancelleria reial, d'un costat, i dels Manuals de Consells i dels Privilegis reials de l'Arxiu Municipal de València, d'un altre costat. Així, hem pogut reunir dades relatives als dos tipus de qüestions esmentades en els tres moments exposats: en primer lloc, sobre el col·loqui que tingué lloc a València a començaments de 1331 per tal de preparar l'atac a Granada aquella primavera, així com també sobre el compte realitzat llavors del primer any del donatiu de Corts; en segon lloc, sobre la resistència encapçalada per Francesc de Vinatea a l'ampliació de les donacions fetes a la reina Elionor i sobre els col·loquis celebrats al llarg de 1332 per a endegar l'armada d'aquell any; i, en tercer lloc, sobre l'increment del donatiu valencià, l'augment de les imposicions del qual s'aprovà en uns altres col·loquis reunits entre 1332 i 1333 per tal de posar en marxa l'esquadra corresponent.

D'altra banda, en el desenvolupament d'aquests diversos temes, a banda de les dades ofertes per Sánchez Martínez i de la documentació inèdita que aportarem, tindrem en compte altres articles publicats sobre aquests afers, bé

siguen relatius a les diverses armades que s'hi organitzaren, bé es referisquen al donatiu aprovat en les Corts valencianes de 1329-1330.³ Així, podrem anar observant l'evolució de les relacions polítiques i fiscals entre la monarquia i els estaments al regne de València.

1.1 Els col·loquis de 1330 i 1331

Els documents amb els quals comptem per a aquesta primera etapa de la croada contra Granada són únicament quatre, però de llarga extensió, com es pot comprovar a l'Apèndix documental. Tots ells procedeixen del fons de Legislació de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i es poden agrupar en tres moments clarament diferenciats: el primer, cap a novembre o desembre de 1330, quan els estaments valencians presentaren una sèrie de capítols al rei i a la reina entorn d'una sèrie de qüestions suscitées pels furs que havien estat aprovats en les Corts de l'any anterior i altres afers de diversa índole; el segon, en febrer de 1331, quan el monarca requerí un avançament del donatiu de 110.000 ll. atorgat en aquelles mateixes Corts de 1329-1330 i els estaments presentaren una altra sèrie de capítols per a l'aprovació de la demanda fiscal; i el tercer, cap a l'abril de 1331, quan es realitzà un compte de la primera anualitat del donatiu esmentat i una previsió dels ingressos futurs per als anys que restaven. Així, sense més dilacions, passarem a parlar de cadascun d'aquests afers mitjançant tres epígrafs diferents.

- El col·loqui de 1330

Com hem dit, a finals d'octubre de 1330 Alfons el Benigne es desplaçà a la ciutat de València per tal de disposar l'atac a Granada previst per a la primavera següent. Degué ser aproximadament llavors, abans que els preparatius militars assoliren el seu màxim desplegament al

començament de 1331, quan l'estament reial decidí exposar al monarca aragonès fins a 17 capítols sobre afers que l'afectaven, alguns d'ells relacionats directament amb la tenor dels furs aprovats en les recents Corts de 1329-1330. La principal novetat era que, tot i ser una reunió clarament convocada a petició de l'estament reial –pel contingut de les demandes realitzades–, les demandes foren presentades en nom de tot *lo General del regne de València*, amb l'objectiu declarat de vetllar per l'interès de tots els habitants del territori: *esguardants reformació del universal estament del dit regne e de la cosa pública*. Això no havia passat mai abans, en tant que la disputa foral que enfrontava l'estament reial i el nobiliari havia impedit que es realitzassen actuacions mancomunades. Sense anar més lluny, fins a 1329-1330, els nobles únicament havien concedit un donatiu al rei, ja que s'havien negat sistemàticament a fer-ho fins que es posés remei a la qüestió dels Furs d'Aragó. I així, tot just en arribar aquella solució, el braç reial s'afanyà a emprar el concepte de «General» per tal de deixar clar que, finalment, tot el regne estava sotmès a una única llei i els diversos estaments formaven una sola comunitat política davant la monarquia. No debades, aquesta concepció pública de les relacions de poder també estaria a la base de les aspiracions posteriors dels revoltats unionistes.

Així les coses, pel que fa al col·loqui de 1330, aquella nova figura del General interactuà amb el rei tot exposant una sèrie de peticions per a la seua *providència e examinació*, segons podem saber pel plec original, que conté les respostes d'aquell i de la reina –en els afers que tocaven a les viles de les quals era senyora. En aquest sentit, tot i que els capítols no presenten datació, en diversos d'ells es parla de la Cort *celebrada en la ciutat en l'any a prop passat* –1329 segons l'any de l'Encarnació–, de manera que necessàriament s'han de correspondre amb 1330. Consegüentment, sabent que el Benigne arribà a la

ciutat de València el 23 d'octubre i que, com veurem després, en gener convocà expressament un col·loqui amb el General -diferent d'aquest, que era iniciativa de l'estament reial-, podem suposar que les peticions es realitzaren entre aquella data d'octubre i algun moment de començaments de 1331.⁴

Les matèries abordades es concentraven essencialment entorn dels dos principals aspectes -a banda de la unió foral, ja aconseguida- que havia demanat l'estament reial des de finals del regnat de Jaume II: més garanties front als abusos de l'administració reial i millores en el funcionament i la celeritat de la justícia. Així, fins a 11 dels 17 capítols sol·licitats feien referència a aquests dos afers. En primer lloc, a més de la petició de revocació dels guiatges atorgats en contra del fur corresponent, hi havia una especial atenció a la qüestió de les inquisicions. D'una banda, per a les realitzades sobre els oficials reials de caire local, és a dir, per als justícies, els assessors d'aquests i els mostassafs, es demanava que al fur nou que delimitava l'inici del procés als 40 dies posteriors a la fi del seu exercici fos *enadit e millorat* que, començada la inquisició, el termini per acabar-la fóra igualment de 40 dies; a més a més, en el cas concret dels justícies se sol·licitava que fossen substituïts temporalment per altres persones triades pels jurats i el Consell corresponents, i si eren absolts poguessen reprendre el càrrec. D'una altra banda, per a les realitzades sobre els oficials que podríem dir-ne estrictament reials, com els de la procuració del regne, els batlles, els quarteners i el procurador fiscal, es requeria l'execució d'una inquisició cada any. Finalment, per a totes elles es pregava un termini de suplicació de 10 dies si eren sentenciades directament pel rei o d'apel·lació de 30 dies si eren fetes per jutges delegats.⁵

Ultra això, pel que fa a altres membres de l'administració reial, s'instava a ampliar la pena -fins a la remoció del

càrrec- en cas d'incompliment del privilegi de Pere el Gran pel qual si un oficial reial prenia res sense sentència ho havia de tornar, alhora que es reclamava que els quarteners deixassen de reclamar el quart de les penes de diversos plets entre *mercaders, drapers, curadors, marmessors e altres persones*, puix ho estaven fent *contra bon ús antich e tota bona rahó*, atès que al monarca no li corresponia cap part en aquelles sentències.⁶ En aquest sentit, la major part d'aquest tipus de peticions foren rebutjades pel monarca, especialment les que afectaven a l'activitat quotidiana dels oficials reials. Per exemple, res fou aprovat sobre les inquisicions, bo i remetent a la llei ja establerta -*deu lurs bastar la provisió del fur nou*-, amb l'única excepció de la substitució dels justícies i del termini de 10 dies de suplicació en les sentenciades directament pels reis -no així en el de 30 dies per a les apel·lacions als jutges delegats: *dels xxx dies no s'i restrenyarien*. Pel que fa als guiatges, es negà que se n'hagueren concedit *sinó fort pochi e ab special rahó*, encara que s'accedí a revisar-los i revocar-los si calia. En darrer terme, si bé d'una banda s'accedí a ordenar als quarteners que no introduïssen cap novetat en la seua actuació, d'una altra banda no s'acceptà incrementar la pena dels oficials que prenen coses sense sentència.

Així mateix, el monarca fou igualment reticent en algunes de les qüestions que afectaven al funcionament de la justícia: es negà a modificar els procediments forals relatius a les caplleutes i a establir penes contra aquells juristes que reberen més d'un assessor i alentiren d'aquesta manera la resolució dels plets. Amb tot, sí que aprovà que els procuradors haguessen de donar els diners rebuts en plets als seus representants de manera immediata i que s'augmentés el límit per al valor de les causes que podien ser conegudes sumàriament -de 30 s. es passava a 100 s.-, encara que s'hauria de mantenir la possibilitat d'apel·lació,